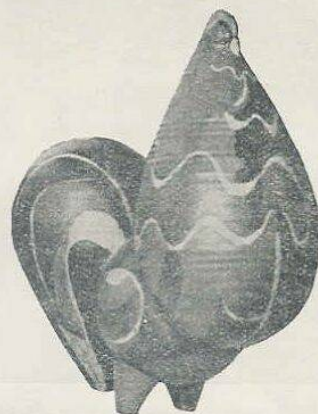

O JAZYCE ČESKÝCH OSAD NA JIHU RUMUNSKÉHO BANÁTU

SLAVOMÍR UTĚSENÝ

Ústav pro jazyk český ČSAV, Praha

Na rozdíl od starších českých kolonií v jiných zemích neměli jsme dosud v české dialektologické literatuře podrobnějších údajů o jazyce pěti osad, v nichž se od počátku 19. století udržuje v neztencené míře české osídlení hornatého jižního okraje Banátu, tj. z osad Sfinta Elena (česky *Helena*), Gîrníc (*Gerník*), Ravensca (*Rovensko*), Bigăr (*Bigger* n. *Bigr*) a Şumiţa (*Šumice*), nemluvě ani o jazykových poměrech v řadě dalších banátských osad se smíšeným obyvatelstvem, v nichž je český jazykový živel zřetelně na ústupu, jako jsou Eibenthal (*Jeventál*, *Jementál* n. *Ajbntál*), Baia Nouă (*Ujbánije*), Ogradena Nouă (*Nová Ogradena* n. *Ograđina*), Berzasca (*Berzáska* n. *Brzáska*).¹ — Jistou výjimku tu představuje jen několik odstavců v knize R. Urbana *Čechoslováci v Rumunsku* (Bukurešť 1930), kap. *Řeč, písně, zvyky a obyčeje*, na s. 71. V této laické charakteristice je tuším velmi případně vystižena tamější jazyková situace po 1. světové válce slovy: »Každý, kdo z Československa zavítá do jihobanátských osad obývaných krajany, jest mile překvapen poměrně čistou, cizími prvky málo pokaženou češtinou, kterou se zde hovoří.« Vcelku správně bude patrně i Urbanovo konstatování na s. 72, že podle vztahů k nejbližšímu okolí lze v češtině jednotlivých osad pozorovat tu více vlivů rumunských (nejsevernější Šumice), tu více vlivů srbských (západněji položená Helena a Gerník), tu více vlivů německých a maďarských (východní skupina v hornické oblasti kolem Eibenthalu); relativně nejizolovanější, a tedy nejkonzervativnější je podle toho čeština na Rovensku. Několik výslovně uváděných příkladů charakteristických slov a tvarů z rumunské češtiny nemůže nám ovšem říci bezpečně víc, než že tu jde o nářečí vlastního českého typu z vnitřních

¹ Podobně jako předchozí články užíváme zde dále českých podob uvedených v závorce.

² S řečí gernickou se vcelku shoduje i půlhodinový magnetofonový záznam z Nové Ogradeny, jež jsem dostal k dispozici od ostatních členů výpravy; sám jsem řeč zbývajících ogradenských Čechů zatím nezkoumal.

Čech a z českého jihozápadu, jak to plyne i z dochovaných dat o historii této kolonizace; cenné přitom je, že jsou to údaje správné, jež rovněž vcelku dobře poukázaly i na některé »domácí« rozdíly v řeči Helenských, Gernických, Bigerských atd. Ostatní nářeční skupiny, které mohly mít též účast na kolonizaci, byly asimilovány téměř beze stop, podobně jako tu byly asimilovány i elementy nečeské, především četní němečtí kolonisté ze Šumavy a ojedinelí přistěhovalci maďarští.

Velmi cenné údaje slovníkové nasbíral za svého působení na Heleně v padesátých letech učitel K. Janoušek, jež mi je dal laskavě k dispozici. V Janouškově materiálu se už dají lépe sledovat stopy různého krajového původu kolonistů, přičemž se zvláště ostře rýsují rozdíly mezi Helenou, obcí v podstatě středočeskou, s jistými nářečnými prvky východočeskými, a všemi ostatními osadami, v nichž převážily prvky západočeské.

Konečně v poslední době se tu přistupuje, zvláště zásluhou akademika Petrovičeho, v celkovém rámci studia slovanských jazyků a dialektů na území RLR též z rumunské strany k bližšímu zkoumání, jemuž se soustavně věnuje bohemista klužské university G. Ciplea. Ve spolupráci s ním jsem také zapisoval materiál v závěru naší expedice.

Ani dnes nemůžeme ovšem ještě podat celkovou charakteristiku rumunské češtiny, nýbrž vlastně jen nástin dnešní jazykové situace v osadách Sf. Elena a Gîrníc, v nichž jsem vykonal důkladnější sondy.² Tento dílčí nástin se rozpadá ve dvě principiálně odlišné části:

1. Charakteristika jazykové situace Čechů na Heleně a Gerníku ve vztahu k mateřským českým nářečím a k našemu národnímu jazyku vůbec — tj. v podstatě analýza původních prvků jazykové struktury, kterou si kolonisté přinesli s sebou.

2. Charakteristika češtiny těchto obcí ve vztahu k balkánskému prostředí — tj. v podstatě analýza nově přejatých a přejímaných prvků jinojazyčných. První okruh zkoumání je záležitostí čistě bohe-

Opuštěné stavení s kůlnou ve Sv. Heleně.
Foto Karbusický.

mystickou. Zato druhá část práce, která nemůže být úspěšně řešena bez spolupráce české a rumunské jazykovědy, má mnohem větší dosah a) pro obecnou jazykovědu, a to pro teorii jazykové interference v smíšeném jazykovém prostředí vůbec — b) speciálně pro jazykovědu balkánskou, v jejímž rámci se území Banátu představuje jako jedno z jazykově nejpestřejších.

Stýkají a propletají se zde navzájem nářečí rumunská, maďarská, německá, ze slovanských pak zejména srbochorvátská, bulharská, slovenská a česká. Jisté stopy, zvláště v pomístních jménech zde podnes zanechala okupace turecká,⁵ později vojenská správa rakouská;⁴ v období rakousko-uherského dualismu bylo celé toto území pod vlivem maďarizace. Po r. 1918, kdy byl Banát rozdělen mezi Maďarsko, Jugoslávii a Rumunsko, vyvíjí se ovšem jeho každá část zvláště — území s našimi zkoumanými osadami pod vlivem státního jazyka rumunského, území na západ odtud směrem k srbocharvátštině. Po této stránce by jistě bylo zajímavé sledovat a srovnat vývoj jazykových poměrů české kolonizace na rumunské straně s řečí několika osad v podstatě stejnorodé kolonizace v okolí Belé Crkve (dříve něm. Weisskirchen, u českých kolonistů dosud též *Vajskirch*, vedle *Bílý Kostely, Bela Crkva*) na straně jugoslávské.

V oblasti těchto českých kolonií je třeba počítat vedle vlivu ze strany státních správních jazyků, tj. postupně němčiny, maďarštiny, rumunštiny, resp. srbocharvátštiny, od samého počátku též s vlivem venkovských nářečí daného prostředí, tj. předně s vlivem nářečí srbských a německých kolonistů a stále silněji též s vlivem nářečí rumunských.

V minulosti, kdy nivelizační jazykový vývoj, podmíněný především mírou unifikujícího tlaku spisovného jazyka, probíhal zvláště na venkově všude poměrně pomalu, a odehrával se tu spíše zdaleka ne tak silný interferenční proces v rovině tradičních místních nářečí, mohla se rumunská čeština vyvíjet jakožto jazyk poměrně značně izolované enklávy po výtce konzervativně. Větší vliv na ni vykonávalo v této starší fázi vlastně jen bezprostřední venkovské sousedství, v němž zaujímal ve-

dle nářečí rumunských («valašské řeči», jak ještě často kolonisté říkají) významné místo živel srbský, jednak pro svou početnost, jednak proto, že jde o nářečí češtině bližší. Nejasná zatím zůstává v jižní části Banátu otázka vlivu nářečí slovenských, s nimiž se tito čeští kolonisté stýkali vlastně jen na práci v lesích («na sáhy» se jezdilo pracovat i daleko na sever). Maďarština zapůsobila přechodně více jen prostřednictvím školy, dnes však už se to prakticky neprojevuje.

V současné době tu nastupuje čím dál výrazněji nová vývojová fáze charakterizovaná předně stoupajícím vlivem státního jazyka rumunského, z něhož proniká do rumunské češtiny stále více nových slov a překladových kalků, zvláště ve frazeologii. To však ještě zatím neznamená, že by tím byla vážněji narušována přímo struktura této češtiny, která se naopak, aspoň pokud se týče pěti jmenovaných obcí, udržuje podnes i u plně bilingvních osob jako jazyk primární (mateřský) a její souvislá tradice od doby předkolonizační není po této stránce dosud přerušena. Ale i v ostatních obcích, kde už se přestává, resp. přestalo užívat češtiny jako primárního jazyka, a kde tedy už nejsou děti zpravidla vychovávány česky, zaniká čeština postupně beze známek rozkladu ve svém systému: prostě se zapomíná, aniž vznikají nějaké přechodné meziútvary, jichž by se užívalo se sociální závazností, jako je tomu například v oblasti lužickosrbské nebo u českých kolonistů v Polsku.

Tento proces je dnes značně urychlován v celkovém rámci stoupající životní úrovně zejména rozvojem školního vzdělání (v minulosti velmi nízkého) a snad ještě více zprůměrnováním naší oblasti. Kdežto v minulosti do ní zasahoval větší průmyslový ruch jen na východě v revíru antracitových dolů («hor») v okolí Eibentalu, dnes se začíná ztrácet čistě venkovský ráz hospodaření i v okolí Nové Moldavy (*Bošňáku*), jejíž trh (*pijác*) byl donedávna vlastně jediným živějším pojátkem Heleny a Gerníku s městem, nepočítáme-li do toho fakt, že mladé dívky chodívaly a dosud chodí do města sloužit. — Vedle zákonitého procesu stoupajícího vlivu rumunštiny začíná však od roku 1946 živěji působit i proces opačný, aktivnější příklon k českému národnímu jazyku, zprostředkovaný především přímým stykem kolonistů s reemigrovanými příbuznými v ČSSR. Tak se dnes poměrně pronikavě šíří znalost současných kulturních a jazykových norem v »republi-ce«, jak ještě krajané říkají od doby před »německou válkou«, na niž mnozí vzpomínají jako na

⁵ V okolí Heleny tak máme např. *Tureckou jeskni* (*Gaura turcăska*), v Dunaji skálu *Babakáj*, kopec *Megeleš* a údolí s potokem *Álibek* (2. p. *Álipku*), nazvané snad podle nějakého tureckého vojevůdce. U Gerníku je zase pomístní jméno *U třech kůlách* (prý z tureckého *ku* — pevnůstka).

⁴ Původní jména řady osad z té doby, jako *Weizenried* (Glřnic), *Schnellersruh* (Bigăr), *Frauental* (Zupánek) z valné části zanikla. Kromě Eibentalu zůstává z té doby název obce Coronini (česky nesklonně *Koroňini*), podle barona Coroniniho.

neblahé údobí »končetráře« vojenské služby schopných mužů, ba i jejich nasazení na protisovětské frontě.

Tolik k charakteristice celkové kulturně jazykové situace prostředí, v němž žijí helenští a gerničtí Češi — a nyní už můžeme přistoupit k vlastní podrobnější charakteristice jejich jazyka podle výše naznačených hledisek.

I.A

Začneme-li se zabývat základními nářečními prvky češtiny na Heleně a Gerníku, je na první pohled zřejmé, že se v ní velmi důsledně udržuje celá řada takových vlastně českých nářečních znaků, jichž už se v Čechách pod vlivem spisovného jazyka pomalu přestává, popř. takřka přestalo užívat. Sem koneckonců patří téměř všechny základní nespisovné znaky tzv. obecné češtiny.

V hláskosloví jsou to např. tyto jevy:⁵

1. *ej* proti spis. *ý* se tu dodržuje téměř důsledně např. i v předponě *vý-* ve slovech jako *vejchod* (vod *vejchodu* na západ — jen jednou citátově: *mudrci od východu*), *vejdelki*, *vejkladi*, *vejheň*, *vejtrubek*.
2. Udržuje se tu *ou* i na začátku slova např. v předponě *ú-* ve slovech jako *ouřad*, *ouředníci*, *outrata*, *oučti*, *ouloha* (= daň, slov. rum. *impozit*), na *ouček*, *oupadí* (vysoký sněh), *outerej* — do *outerka*, *ouvinek* (řetěz na stažení středu vozu), *oul*, a proti tomu mnohem řídkěji např. *unor*, *utok*.
3. Bývá tu *vo-* proti spis. *o-* i na počátku slov jako *vobičej*, *vokres*, *vobec*, *vobecní škola*, *vosum*, a samozřejmě *vonuce*, *vostat*, *voslofská lavice* (sr. věty jako: *beia vod vořčákuch vot kostela; vinesou ti soutki vot toho voleje*). Ve slově *otec*, nebo ve slově *opásnej* (ohromný), přejatém ze srbských nářečí, je však vždy jen *o-*, není tedy ani v rumunské češtině *vo-* závazným prvkem.
4. Z archaizovaných souhláskových skupin je výrazné počáteční *tř-* proti spis. *stř-* ve slovech jako *tředa*, *třecha*, *třevíce*, *třikat*, *utřihnout*, *protředeč*, *přitřešek*, *votří*; je tu i opačně *do střídi* (třída) a příbuzné *střnoš* (trnož).
5. Podobně je tomu i se zjednodušením skup. *hr->r-*, jež se ovšem dosud drží dost i v Čechách: sr. *řich*, *řeben*, *pořeb*. Jsou tu však i doklady zjednodušení *hr->r-* jako *rachovina* (hrachová stěbla), *rožníki* (hrozny) a opačně *hruda* (ruda). I jinak je pro rum. češtinu charakteristické silné zjednodušování souhláskových skupin v případech jako *křivánek*, *loh*, *vizdat*, *moždír*, *zlášňi*, *dolek*, *šicki* atd., jež už v Čechách většinou ustoupilo.

Z neméně výrazných archaických hláskových znaků, jež však zpravidla necharakterizují české území jako celek, je třeba uvést především zvláštnosti v délkách uvnitř i na konci slov. 1. Mladší dlužení *e>ě*, *o>ó*, jež v Čechách silně ustupuje a nikdy pravděpodobně nedosáhlo jihozápadního kraje země, je zde zcela běžně zachováno v případech jako *céra*, *zéli*, *pěři*, *vjéřit*, *mňéřil*, *bérem* (vedle

⁵ Doklady uvádíme dále v obvyklé fonetické transkripci dialektologické, nikoli v běžné grafice, jíž je užit např. ve folklórních textech v min. čísle na s. 167 n.

Žena s děckem v zmním pracovním oblečení ze Sv. Heleny. Foto Karbusický.

berem) a *zbóži*, *bóži hot*, *póle*, *pólňi*, *dólu*, *spólu*, *hóřelo*, *umóři*. 2. Naopak lze zvláště na Heleně pozorovat silnou tendenci ke krácení *i*, *ú>i*, *u* uvnitř i na konci slov v případech jako *pobřisto*, *sila*, *přide*, *piskáš netřili se*, *projit*, *neři*, *lepši*, *staveňi*, *do pólich* a podobně též *kuže*, *mužeš*, *bratruch* atd. — vždy ovšem vedle podob s polodélkami a délkami, asi tak jako v střed. a sv. Čechách. 3. V ostatních odchylkách kvantity lze pozorovat buď některé mladší vývojové tendence známé i v Čechách, jako typy *řicho*, *sekňice*, *střúšje*, *múz*, *drúžička*, jež zpravidla nelze dost přesně územně vymezit, nebo naopak sledy starších rozdílů, které bývají v Čechách přesně zeměpisně vymezeny, jako např. jč. *kamen* proti *kámen*, svč. *struha* proti *strouha* apod. (zde proto někdy mohou poukázat na krajový původ kolonistů — viz níže).

Z dalších výraznějších znaků širších oblastí je třeba uvést zvláště tyto: 1. Pevně se tu drží tzv. protetické *h-* ve slovech *hňiskej*, *hňiš* a v starých cizích slovech na *a-*, jako *hapatika*, *hatlasovej*. Toto *h-* je patrně častější na Gerníku; je tu *hal-mara* proti *jarmara* a dokonce i *houvinek* (typ *hudice* však zapsán nebyl). Lze tu poukázat na souvislost s jinými jzč. prvky, leč i na Heleně bylo dříve toto *h-* patrně častější (sr. výraz *ochmanski kapki*). 2. Rovněž se nevztahuje na celé české území znak *i-/i-* proti spis. *ji-/jí-* v případech jako *ineho* (jiné), *inďa*, *inďe*, *ten isteť*, *idlo*, *ist*, *dal sem i to*, *Irěček*, *Irkojski* (tyto podoby jsou zase častější

na Heleně v souvislosti se svč. prvky]. 3. Do minulosti ještě starší odkazují náznaky tvrdé výslovnosti *l* zvláště v min. čase typu *dat*, a pak ve slovech se zaniklým *l* jako *poštáře*, *zákoňík* (zákolník), *do punoci*, *kuci*. 4. Zajímavá je dál i silná životnost vkladného *j* v případech *dokajd*, *potkajt*, *voamtaj*, *tejt/tejde*, ba i *zejt*; *tejko strejkove aj zaspivajit*; *tej to pude*, *poj cem* (tyto případy se drží většinou i v Čechách). 5. Setkáváme se i s výslovností skupin *dvě*, *kvě*, *svě* jako *dje*, *kje*, *sje*, např.: *nedjet*, *Kjetná neděle*, *sjetit*; tento jev není už v Čechách zdaleka tak výrazný.

Neméně závažné jsou pevně zachované obecně české archaismy tvaroslovné, k nimž patří především tyto jevy: 1. Nerozlišuje se mezi tvary 1. a 4. pádu množ. čísla podst. jmen v případech jako: *pro králici*, *žerou to brouci*. Zvláště nápadná je přitom hojnost podob na *-ove*, jako *přetkove*, *chlapove*, *strejkove*, *panátove*, *zetove*, *vátcove*. Vedle toho jsou ovšem i podoby na *-i*, jako *pro ojiciri*, *mám ráda kocouři*, *po ti šandári // četřici*, *pro brouci*, *mňel dva siňi*, *zavřeli ti pracovňici* (dělníky). Najdou se přitom i nepravidelnosti jako *ti moje ročňici*; *i baptisté taďi máme*. 2. Výrazným archaismem v sklonění podst. jmen je i 2. pád množného čísla na *-ch* v případech jako *bez rukávuch*, *voť klukuch*, *sto kíluch*, *pár báňich* (=banů, rum. halěrů), *dňich*, *staveňich*, *sukňich* (vedle *sukeň*). 3. Ještě výraznějším archaismem je 2. p. mn. č. na *-ách* v případech jako *u kra-vách*, *bez barvách*, *vono roste řselijakejeh houbách*, *do neckách*, *pjet Cechuch s Čechách*. Tyto tvary jsou na Heleně dost vzácné, na Gerníku, a patrně i jinde, však běžné.^{5a} V Čechách se podnes udržely jedině na sz. okraji středočeské oblasti, v minulosti však byly doloženy i na jiných okrajích země. 4. V množném čísle vůbec je silná tendence k šíření pův. koncovek ženského sklonění *-ám*, *-ách*, *-ama*, ve které se může projevovat jinoslovanský vliv (podobná unifikace je však známa i v sz. části středních Čech). Zvláště v 6. pádě se setkáme s koncovkou *-ách* u tvrdých vzorů téměř bez výjimky, v případech jako *na stolách*, *f sudách*, *krovách*, *arestách*, *opchodach*, *na kamenách*, *v lesách* (vedle *lesích*). 5. V jednotném čísle představuje takový komplikovaný dialektismus u řady neživotných podstatných jmen mužského rodu koncovka *-a* v případech jako *s kamena*, *voť pramena*, *z hrnka*, *do keslika*, *z vořecha*, *u stola*, *ze starího roka*, *do listopada* — někdy však je tu i nečekané *-u*, např. *ze sklepu*, *kus kmenu*. Tento archaismus mohl být posílen i vlivem srbštiny, která tu má vesměs *-a*. 6. U ženských podstatných jmen je nápadná tendence ke koncovkám vzoru *dlaň* v případech jako *sole*, *noce*, *chutě*, *zde*, *paste* (= 2. p. j. č. i l. a 4. p. mn. č.). 7. Velmi důsledně se drží i starší typ sklonění jmen středního rodu na *-i* podle složeného sklonění typu *dřívího*, *dřívímu*, *vo dřívím*: sr. zápisy jako *vidáňího hodně*, *voť trňího*, *toho pleťího*, *ze zéliho*, *rozumí dřívímu*. K tomuto typu, běžnému zvláště u jmen hromadných a látkových, bývá zde analogií přitvořeno i *kílo cukruho*. 8. Časté zůstávají i podoby sklonění typu *strňišťe*

— *strňišťete*; přiklonilo se k nim i jméno *hnízdo* s tvary *hnízdata*, *hnízdat* atd.

U sklonění přídavných jmen a podobně i u zájmen není vlastně větších rozdílů proti poměrům v Čechách. 1. Za zmínku stojí jen to, že se zde vcelku bez kolísání udržuje jediná forma pro 1. pád množného čísla typu *naše dobrí chlapi* (*holki*), s celkem výjimečnými případy rozlišování mužského životného jako *starí rodiče* (jinak též *prachrodiče*). 2. V ženském rodě převládly v jednotném čísle tvary typu *ti dobrí holki* i *ti dobrí holce*, podoby *tej dobrej* však zjistíme též. 3. U zájmen přistupují ještě jiné nepravidelnosti, způsobené patrně i jinoslovanskými vlivy, tak zvl. nestážené formy jako *mojeho táti*, *s tvoji mámou*, *zejtra bude dost svojeho*. 4. Charakteristické složené ukazovací zájmeno je *tuten* (*tuťi Rumuňi*), podoby s příponou *-dle* jsme téměř nezapsali (jen v případech jako *totle stavení tuto bilo prvňi*; *neňi vječi anšpiđl neš tuletěn*).

I sloveso se vcelku shoduje s dnešním českým stavem. 1. Zajímavá je tu větší míra tvarů podle 5. tř. u sloves jako *hejbá se to*, *rosšoupá*, *kejvá*, *kopáme*, *klímám a škubám*, *voráte*, *nešřipá*, *vo klo-bá*, *lámá se*, *rospárá*, *vázaji*, *česáte se* (tyto tvary jsou v Čechách častější na jihozápadě), proti tomu jsou zde ovšem i tvary 1. tř. jako *lámem*, *kiše to*, *hrabem*, *viškrabeme*, *to se řeže*. 2. Pevně se drží obecně české tvary typu *meje se*, *polejeme ho a přikrejeme*, *sejem*, *umej ho* (s *ej* proti spis. *yj*); 3. infinitivy a minulý čas se zakončením *-uwt*, *-uval* (v Čechách hlavně na západě); 4. vazby typu *máme zavřino*, *je naložino*, *navarňino*, *nasadino* a 5. podoby jako *bil vodjetej*, *uš sou přijiti*, *bil přeji-tej vjeku*.

U neohebných druhů slov není mnoho českých archaismů, spíše jisté zvláštnosti, hlavně novotvary pod cizím vlivem; u příslovci je tu např. kolísání mezi podobami *česki*, *po česki*, *po česku i na česku*; za archaism je možno považovat citoslovce *halej*, v němž přešlo otevřené střeš. *e* v *a*, za kontaminaci českého *hajdi* s balkánským *ha-ide* apod. pak podobu *hajda* (=alou).

Nelze dost dobře podat charakteristiku archaic-ké stránky tvoření slov, protože tak zatím nemáme zpracována ani mateřská nářečí v Čechách. Vedle některých ustupujících jevů, jako je např. přípona *-ňi* v přídavných jménech jako *starodávňi*, *dedičňi*, *to je právňi* (správné), *dřeva přičňi*, *vobecňi třída*, jsou zde ovšem hojně doloženy i přípony nově přijaté, jako *-ijáš* ve slovech *raubijáš*, *puškarijáš* (trestanec), *kočijáš* (kočí), nebo *-ár*, zřídka *-ář* ve slovech jako *kožuchár*, *svinár*, *počtár* — též *faktor* (listonoš), *košár* (podavač do mlátičky), *žítár* (polní hlídač), *portar* (vrátný), *sanitár*; tyto případy navazují na staré *-ář* ve slovech *plechař*,

^{5a} Na Bigeru byly při druhém zájezdu v červnu t. r. zjištěny i tvary typu *moc krávuch*, jež svědčí o zaji-mavém vyrovnávání v 2. p. mn. č. Případy splynutí 2. a 6. p. mn. č. všech rodů, které zjistil na materiálu slovenských nářečí z Rumunska prof. Olteanu a v řeči jugoslávských Čechů J. Bělič (viz jeho Poznámky o češ-tině na Daruvarsku v Jugoslávii, Slavica Pragensia I, 1959 s. 69), však rumunská čeština patrně nezná.

(klempíř), *chomoutář, hombař* (lovec), *majetkář, kramař*. Jinak má přípona *-ář* význam zhrubující u hromadných jmen typu *kameňáři* (kamenitá pole), *takoví rošťáři, lohár* (křoví), *trňár* (hloh).

Stejně těžké je charakterizovat z tohoto hlediska slovní zásobu, nemáme-li na mysli především množství starých přejetí z němčiny, jež charakterizovala češtinu 19. století [případy jako *luft, ksicht, truk, krchof, flok* (mezník), *plavajs, šif, šintr* (jen v úsloví *litá jako šintr*, tj. ras), *košťovat, šmakovat, vinšovat, kór, kách* aj.] I v novém prostředí mohly tak vznikat ve styku s německými kolonisty výrazy jako *hutvajda* (pastva), *šintovat* (řádkovat brambory), dokonce i *cugi* (vlak). Zvlášť výrazná je po této stránce starší vrstva důlní terminologie, která je teprve dnes zatlačována slovy rumunskými. — Dají se však přece jen dost spolehlivě stanovit i některé čistě české archaismy, jako *dřevo* ve významu strom, *hori* (doly), *poledne* (jih), *půlnoč* (sever), *nárot se bojí* (lidé), *muj člověk* (muž) *zabil človjeka, kurvička* (děvčátko), *bilo nás sedm dušich* (lidí), *voď definství* (od malička); ze slovesu pak např. *voňi nám vdezdaři dešto pámbú; pak stihla maďarština a s tím sem se zmát; mi taďi eště hodně chibáme ze slova vjta podle česka* [sr. i *tím se moc chibi událo*]; *mi sme se namučili dost* (těžce napracovali)⁶.

Archaičnost slovníku lze ovšem spíše pocítovat obráceně jako nedostatek některých běžných českých inovací, zpravidla expresivního charakteru. Říká se tu např. jen *staveňi, stavínko*, jednou bylo zapsáno slovo *chalup*, víckrát *kuť* [zpravidla ve spojení *f kuťi*=doma], kdežto *barák* má jen význam dřevěná palanda, pryčna (dnes též potažená jako otoman) vedle kamen. Neznámo je slovo *blbec* ap., pro hlupáka jsme zapsali jen tato označení: *ti voliku, diť ti řic neviš! to je takovej pitlík, řikam nechce jít*. Obecně je však rozšířeno označení *hadry* pro šaty: *jarmara, co se zavjšeji hadři*. Archaický ráz slovníku doplňuje komolení cizích slov jako *pán lichtář, jalářka, lumero, f kridbje* (krypta), *procesi, havránki, cerel, porcunál, levoruce, ciment, hermonika, kilometr, arestrant, cirgulát* (cirkulárka), *terfektie, apertrovaná, rouma, agromon, outomaticki, jevanđelik, derechtorka, atres, inekci*. Takové podoby zapíšeme dnes v Čechách už jen u nejstarší generace, a to ještě mnohem řidčeji.

Zcela zvláštní ráz má *skladba*, v níž pozorujeme vedle jistých archaismů mnohem více vlivů sousedních jazyků slovanských i neslovanských, zvláště u předložek, spojek a vazeb, méně v konstrukci vět a slovosledu. Z archaismů je nápadný zvlášť výskyt genitivu záporového, k němuž ovšem mohl přispět i cizí vliv: *nemňeli sme rozumu; vořiškuch to nerodí; neňi jinde placu*. Zajímavé jsou i jiné genitivní vazby jako: *von je dětich vop-*

⁶ Silně konzervativní jsou i osobní (křestní) jména mužská i ženská, jejichž repertoár se od 19. stol. vcelku nezměnil. Naproti tomu nejvíce přejetí »valašských« aj. vůbec je ve vlastních jménech dobytka.

kličenej; naplnili mře řšich; náš děda už je přejitej vjeku; abi mu řel pustil. Zvláštní jsou i případy typu *balšán je ineho a tuto je taki ineho, zejtra bude svojeho*, u nichž se dá počítat s vlivem rum. genitivu. Doplňkový 7. pád je velmi živý (*von je henkstem*), v předmětných vazbách je téměř výhradně s předložkou *z*: *z rukama sem nedelal; umažete se z blátem; vomasťime ze sádlem*, ale též: *abi človjek nešel práznou rukou*. Z jiných předložkových vazeb zaujme určování hodin: *ráno deš ve třech, f šesti že taďi budou*. Archaická může být předložka *konec* (*konec tech kopcuch*). Zato jinak se zde výrazně projevuje cizí vliv: *po koho poslali? — po ti šandári; di do čerta, šel do přátel; za tři prsti špek*. Po předložce *vo* bývá i 2. p.: *vo starejch časuch, vo tich hastrmanuch*. Ve spojení s tím je hodně novotvarů i u slovesných předpon a podoba souřadné spojky *zato* (=proto): *tak zato von nešel domu! Mnohem víc nepravdivostí než v Čechách shledáme v příslovečných určeních jako vjeřho dlu, f polovic zimě, f čas válce, po nove roce, přet Kristem narozeňim*. — Ze souřadících spojek lze připomenout *než* ve významu »jenom« (*bili než dvá*), z podřadících *jakmile* (*jakmile tam strčil Kuba hlavu, bilo zle*), protože: *proč? — protože nemáme řikoho u kostelách* (nezachytili jsme spojku *poňevač*). V podmínkových větách se užívá místo *kdyby abi*: *abiste tak řišli v lefe, to biste viděli!* — Velmi frekventované jsou dále přejaté částice *makar, barem* a *baš* (*báž*). Balkánská částice *makar* má jednak význam »třeba« a tvoří se jí i neurčitá zájmena [*k Marijanie makar Vasilovi; Lojza, Venca, Franta — makar jak* (ledajak)! *to se menuje makarjak*], jednak další podobné spojkové významy »i když« (*voďvezou to, makar nebilo dos suchí*) a »alespoň« (*to dibiste našel makar jedneho*). Částice *barem*, známá i ze slovenštiny, (*bár*) má zde základní význam »aspoň«: *dibi ho barem prohlit pjekně; diž ně vic, tag barem mňesic a pul*; má však i význam přibližnosti: *barem ři budem muset pit — a někdy má i význam částice »teda, holt« ap.: voňi barem tam nejsou*. Částice *baš* se užívá nejvíc v záporných spojeních a má zpravidla význam »moc«: *řegdi se to tak jako ně baš podari; nechfelo se mu to baš*. Zajímavé je spojkové využití typu *baš řel po ceste, baš řel vedle cesti*. Časté je i pokleslé »holt«: *diš to baš tak chce!*

Zajímavé bývá vyjadřován zesílený zápor: *a řikolif to nemůžeme stňnout! a řikolif mi to nepročázelo; pám: řikolif ně!; diš jedna řikerak nebila slišet*. Časté jsou elipsy slovesa typu: *tam piti, tam bali, tam tance*. Případy jako *tam je fabriki* nelze patrně považovat za porušení shody, spíše patří k neosobním vazbám typu *bilo konec delat hlouposte*.

Zajímavé jsou konečně některé nepravdivosti v slovosledu, jako: *to bilo přimňeňi jeho; a kolo jeho* (=svě) *nechal; tenkrát sem bil já tlustej jako blanka; tak sem vám ho sem já mislim dala; nebudem ho zabíjet mí; ešte ten živil* (žil), *diš sem já tam bil v lesch*. — Podobně jako u slovníku se tedy vcelku zdá, že skladba se postupně stává přes

Děti v zimním oblečení, jdoucí ze školy, vpravo budova »svatá« (= místní národní výbor). Foto Scheufler.

stadium frazeologických kalků nejvýraznější doménou vlivu balkánského prostředí na český jazykový základ.

I.B

Vedle těchto základních shod můžeme mezi zkoumanými obcemi pozorovat i několik závažných rozdílů, jež zřejmě ve svém úhrnu poukážou ke krajoému původu většiny jejich prvních osadníků. Těchto diferencí jsou si Helenští i ostatní dobře vědomi, konkrétně však dovedou uvést jen rozdíly slovníkové a slovo tvorné, jako je helenské *strejka* *Hrúzá, húra, kolečko, hodit, tej(ko)* proti gernickému *střeček Hrúzojc, půda, radvanec, pejknout, ničko*.⁷ Cítí se také dobře, že se obě obce liší intonací (Helenští např. soudí: *na Gerňice tam to vis-pjevujou*), zato rozdíly hláskoslovné ani tvaroslovné nedovede nikdo dobře postihnout.

Na Heleně se přitom vyskytují některé rysy typicky středočeské spolu s několika archaismy severovýchodočeskými, na jejichž základě se dá usuzovat, že buďto mezi kolonisty byl kromě Středočechů větší počet lidí ze sv. Čech, nebo že hlavním východiskem této kolonizace byl kraj na pomezí středních a sv. Čech, v němž se obojí rysy prostupují. Poněvadž máme historické zprávy o tom, že většina evangelických osadníků pocházela z Kolínska a Čáslavska, kloníme se k druhé alternativě, a to tím spíše, že na Heleně zcela chybí nejrozšířenější svč. znaky morfologické (*táto, sil-ňicej*).

Z hláskových znaků sem patří tyto: 1. Zachovávají se na absolutním konci slova znělé souhlásky, např. u podstatných jmen jako *dub, jed, můž, gáz, sňih*, v minulém čase sloves jako *škráb, krad, vez*, a zvláště silně v imperativech jako *viď, lež, povjez!* Dnes je v Čechách tato v podstatě svč. výslovnost už velmi vzácná (setkáváme se s ní však dosud právě i na Kolínsku), zde naopak se projevuje stále dost silně, zdaleka však už ne důsledně. 2. Méně výrazný a ještě kolísavější je další podobný znak, zeznělení výslovnosti na konci slova před samohláskami nebo jedinečnými znělými souhláskami v případech jako *tag a tak, krz esli koupí,*

už je po práci, kouseq masa, štiri pjed neđel, sklad vodi. Tento rys se udržuje spíše v jižních Čechách, zdá se však, že v minulosti byl běžnější i ve středu země. 3. Výrazně poukazuje k svč. oblasti další silně archaický rys, tzv. vkládné *j* v případech jako *lejži, bježel, kajždej* (dnes jsou tyto případy v Čechách vysloveně okrajové). 4. Konečně poslední svč. hláskový rys, změna *v>u* v typu *prauda*, ukazuje jako jediný dost věrohodně, že kolonizace vycházela nejspíš ze slábnoucího předpolí této oblasti směrem ke středu Čech: na Heleně máme totiž tuto změnu doloženu jen v jednotlivých lexikalizovaných případech jako *zrouna, zauři*, a ve skupinách typu *na hla-u*, jež se vesměs dodnes vyskytují v Čechách daleko v předpolí zákonitého výskytu změny *v-u*. 5. Na spojený středočesko-severovýchodočeský původ ukazují i poměry dělkové, kromě uvedeného už *é, ó* za *e, o* a *i, u* za *í, ú* např. též případy jako *saže, hrudi, stěblo, pivo*.

Diferenční znaky tvaroslovné ukazují na Heleně zase více na element středočeský. Sem patří 1. sklonění přídavných jmen typu *dobrego, dobremu, vo dobrom, z dobrim*, jež je zde téměř výhradní — proti sklonění typu *dobriho, vo dobrim* v jiných obcích. Koncovka 6. p. j. č. *-om*, velmi frekventovaná např. v údajích časových (typ *f třicátom šturtom roce*) vyskytne se občas i mimo Helenu (i v Čechách zaujímá poněkud větší oblast než koncovky *-eho, -emu*, a u zájmen *on a co* zaujímá dokonce celou větší jz. půli Čech).⁸ 2. Výrazným rozlišujícím znakem je dále sklonění přivlastňovacích přídavných jmen typu *tátú klobouk, tátová čepice, bez tátového klobouku* atd. — v přivlastňovacích rodinných jménech pak důsledné užití typu *Lojza Rotu, přišli Rotovi*. (Jsou zde tak i případy jako *děda Žavsku* — z přezdívkou u *Žábu; Franta Tábořsku // Táboru*=Táborský). 3. U zájmen je diference jen sklonění množného čísla typu *tech, tem, tema* (někdy vedle toho kromě spis. *tech... též tejh...*). 4. Výraznější rozdíly jsou však u sloves, a to především v 3. p. os. mn. č. typů *proší, sázejí* — vždy s koncovkou *ej(i)*, tedy *prošej(i), sázej(i), chřej, vjeđej, veđej*. Tento typ je v Čechách situován jako přechodný středový pás mezi výhradním svč. *-ej* a jzč. *-i* (*voři sázi, chti*). 5. Střč. a svč. původ mají dále infinitivy typu *níst, utít, píct* — přitom případy jako *kvíct* se změnou *st>ct* ukazují na jižnější část této sféry. 6. Nejasné jsou imperativy typu *ďite, zapřite*. Dnes jsou omezeny na okraje Čech na západě i na východě, v minulosti však mohly být více rozšířeny a je

⁷ Regionalizací dialektismů slovníkových se nebudeme přes její závažnost blíže zabývat, protože by tím článek značně narostl a čtenář by tyto údaje ani nemohl dobře posoudit — protože kromě Hruškova Dialektického slovníku chodského nemáme dosud publikován žádný samostatný nářeční slovník z vlastní české oblasti.

⁸ Nejnověji probral tento závažný středočeský jev P. Janáček v Naší řeči 45, 1962, s. 151—162. Poněvadž lze počítat v posledních sto letech s větším ústupem těchto izoglos do nitra Čech, není zcela vyloučeno, že znaky *dobrego, dub* a *zrouna* se v době kolonizace na Kolínsku a Čáslavsku ještě navzájem pronikaly a helenský typ, v němž se objevují všechny tři vedle sebe, nemusel vzniknout až na rumunské půdě.

třeba počítat i s tím, že tu mohou být podobně jako v Polsku i výsledkem novějšího vlivu přibuzných slovanských jazyků.

Charakteristické zvláštnosti gernické ukazují naproti tomu více méně zřetelně na jihozápadočeský, resp. čistě západočeský původ (nevyskytují se tu totiž vůbec vlastní znaky jihočeské, jako disimilace typu *bej sebe*, výslovnost *mje*, štěpené měkké retnice aj.).

V hláskosloví sem patří 1. zvláštní zavřenější artikulace některých samohlásek, hlavně *o*, jež někdy přechází přímo v *u* (*kulík, vujna*, slovesa typu *kupovat, ju=ano*). 2. Zvláště výrazná je tato zavřenost u dvojhásek *ou* a *ej* (*dlouhou* zní někdy až skoro jako *dlúhú, stejnej* skoro jako *stíní*). Tyto vlastnosti silně připomínají výslovnost chodskou, jež mohla být dříve i na širším území. 4. Podobně upomíná na Chodsko i relativně pevně uchovaná odlišná široká »tvrdá« výslovnost *y* v případech jako *po fsy, sun, bystrei*. 5. U minulého času slovesa *být* zní toto *y* někdy téměř jako *e* (*bel*); u jiných sloves s minulým časem na *-il* zní toto *y* zvlášť po sykavkách někdy i jako *e* (*skazel, sa-del*), ba někdy dokonce jako polosamohláska *ə* (*skazəl // skazel*). 6. Na jzč. původ ukazují dále znaky jako *řablo* (hřeblo), *kačar, sršán, huspařina* s depalatalizací *e>a*; 7. výzónost změny *i>ej* po *s, c* (převládají podoby typu *sítka, cícha*, druhotně se vyskytuje též *skorka*); 8. některé případy odchýlné délky, jako *na kráři, čas* (?), *moura* (?), *kamen*.

Ze souhláskových jevů jsou to: 9. případy vkladného *j* typu *zejř*; 10. uvedené už *h-* v případech jako *halmara*; 11. změna *g>h* v zájmenném typu *řihdo* (typ *krandt* s přeletím cizího *g* jako *k* se však nedá dobře prokázat, je např. vždy jen *Gerřik*, a případy jako *mamalika* nejsou časté); 12. některé ojedinělé příznaky jako *parez, bedle* (vedle), *radášek* (?) z *rarášek*.

I v tvarosloví nacházíme některé výrazné krajové zč. popř. jzč. prvky. Tak je to 1. délka v koncovce 1. p. mn. č. u podst. jmen jako *sňři*; *zloděři, bratři*; 2. převaha konc. *-i* u 3. p. j. č. v případech jako *k lekaři, holiři*; 3. mnohem větší intenzita 2. p. mn. č. na *-ách* (typ s *Čechách*); 4. větší rozšíření konc. 3. p. mn. č. *-ám* (*kořtam, dětam, slepicám*). 5. Nedosti bezpečně byly zjištěny případy zč. sklonění měkkého ženského vzoru s 2. p. j. č. na *-i* (typ *bes práci*): zapsali jsme jen jednou *zes Plzři a do salaři*. 6. U příd. jmen je nápadný nesklonný přivlastňovací typ *kocourovo pohátka, ze strani řeřichovo, mámtno mámi máma*; 7 u jmen rodinných je tu téměř výhradně přípona *-oje*: *Merřhouteje, Nána Karbanoje*, jednou zapsáno *i-ouc*. 8. V sklonění zájmen upoutá pozornost jen *tích, tím, tima* (vedle *tech*). 9. Mnohem vyhraněnější jsou protiklady u slovesných tvarů, a to především 3. os. mn. č. typu *voři učř, rozumř, chřř*; dále 10. infinitivy typu *pect, uted* — a konečně 11. uvedené už min. časy typu *treřel*.

Rozdíly v tvoření slov a ve skladbě jsme zatím nezjistili. O rozdílech v slovníku, jež jsme už naznačili, nebudeme se v tomto rámci podrobněji

Děvčata ze Sv. Heleny v zimním svátečním oblečení. Foto Scheufler.

šřit a věnujeme jim časem zvláštní studii. Nelze se však nezmínit o tom, že k původním rozdílným typu *húra/púda, tejkolničko* se postupně přidávaly další, vzniklé buď různou adaptací přejímaných slov, nebo, a to hlavně, přejímáním jiných slov: např. na Gerníku *mamalika*, na Heleně *mamaliga*, běžněji pak *kule* (první dvě podoby z rum. *mămăligă* »kukuřičná kaše«, třetí ze slovanského *koleš//kuleš* stejného významu); podobně se různí název pro selata: na G. *krřata* — patrně z maďarštiny, na H. *mřšata* — patrně slovanské.

Ze všeho uvedeného vyplývá, že na Heleně i na Gerníku se postupně vytvořily a vykrytalizovaly dva nové svérázné nářeční útvary, první v podstatě rázu středočeského, druhý západočeského. Přitom se v nich v procesu interdialektického (mezinářečního) vyrovnávání odehrávaly dva základní pochody: 1. Zanikly vlastně veškeré vyslovené okrajové archaismy a drobné lokální zvláštnosti (případy jako *u kravách, bel, treřel, kajřdeř*, jež patří dnes v Čechách k mizejícím okrajovým zbytkům, mohly být v nástupním údobí kolonizace rozšířenější). Naopak plně převládaly prvky rozšířené na velkých oblastech. V tom se daná nářečí plně shodují s poměry v jiných českých koloniích, zvláště v osadách svč. původu v Polsku. 2. Tímto vyrovnáváním mezi znaky širších nářečních celků vznikly útvary s takovými kombinacemi znaků, s jakými se nesetkáme nikde na mateřském území: na Heleně se např. vyskytuje vedle sebe jzč. *tuten, střč. dobreho, svč. lejřet*, na Gerníku zase jzč. *tátovo boti* vedle střč. *dloužení a krácení pěři, zbóři*. Charakter helenského interdialektu, zřejmě poměrně smíšenějšího, lze snadno vysvětlit z historie obce: k původnímu jádru evangelických kolonistů z východní části středních Čech se v r. 1847 přistěhovali kolonisté ze sousední obce Elizabety (*Lizbeta*), která tím zanikla. Dá se předpokládat, že mezi nimi převládal živel jihozápadočeský, podobně jako v ostatních osadách této kolonizace. Interdialektické procesy v těchto obcích nebyly patrně tak výrazné, všude je třeba počítat s tím, že i když základní ráz nářečí svědčí o krajovém původu nejpočetnějšího jádra kolonizace, jež vcelku asimilovalo drobnější jinorodé skupiny, přece mohly k šíření jistých znaků přispět i činitelé

vnitřního vývoje jazyka. Na tento vrub patrně spadá velké rozšíření znaků *ē, ō* ve spojení s krátcím *i, u*, jež se v češtině kolonistů uplatňují mnohem více než v Čechách, kde byly možná ve svém rozvoji zadrženy pronikavějším vlivem spisovného jazyka.

I.C

Závažné odchylky rumunské češtiny od běžné dnešní normy vznikaly dále proto, že tyto jazykové ostrůvky po celou dobu své téměř půldruhastoleté izolace v cizím prostředí zůstávaly více méně mimo aktivní sféru spisovné češtiny v její funkci oficiálního jazyka kulturního, civilizačního a správního [tyto funkce zde postupně přejímaly, jak už jsme dovedli, jiné jazyky]. To vše se muselo projevit tím nápadněji, že k tomuto odloučení došlo už v počátcích našeho národního obrození — tedy v první fázi rozmachu novodobé spisovné češtiny, jež od té doby doznala právě v uvedených funkcích řadu pronikavých změn. Poněvadž však přece zdaleka nešlo o nějakou naprostou izolaci (přes všechny těžkosti zde nikdy nepřestala působit spisovná čeština prostřednictvím školy, kostela a knihy, a dnes působí ještě silněji v bezprostředním styku při návštěvách rumunských kolonistů ve staré vlasti), vnikalo a vniká stále nové jazykové dění ve vlastním okruhu českého národního jazyka i mezi rumunské Čechy a stává se aspoň pasivní součástí jejich kulturního povědomí. Např. ve styku s hosty z ČSSR dovedou tak rumunští krajané převádět své běžné civilizační a právní pojmy do starší i novější terminologie obvyklé na našem území: velmi často se tak vedle sebe kladou kvůli vysvětlení slova jako *rajon* — *vokres*, *svát/sfat* — *(národní) vejbor*, *stráž* — *páza* — *kamin* — *vobecňi dum*, *šandar* — *četník*, *milicije* — *esanbé, kooperativa* — *spolek*, *dochtor* — *lekař*, *kurent* — *proud*. (Takové dvojice vznikaly ovšem už od počátku kolonizace i mimo okruh správních termínů — srov. např. *vodeňice* — *mlejnek*, *hadri* — *port*, *vršit* — *mlátit*, *bejt křif* — *vinovanej (!)*). Často tak žije vedle sebe celý řetěz domácích i přejatých výrazů starší a mladší vrstvy: *(h)apatika* — *farmácie* — *lékárna*; *šichta* — *skimb* — *změna*; *porci* — *(vi)dáfka* — *ouloha* — *daň*; *felbebl* — *plotoňer* (*šikovatel*). Zvláště bohatá škála výrazů označuje fotografování: *fotografirovat* — *portekrafirovat* ap. — *foťkovat* — *fořit* — *malovat* — *virazít*. Často ovšem krajané příslušný český ekvivalent neznají a vytvářejí si jej samostatně překládáním rumunských termínů: vedle uvedeného už *ouloha* (*impozit*), je to např. *tajemník* (příslušník tajné policie — tajemník se řekne jen *sekretar*), *pozorňik* (dozorce), *družina* n. *spolek* (družstvo) — nejčastěji je tu *tovarešije* // *tovarašije*, znají však i výrazy *jezede*, *jezedák*; *samokrmna*, *vodzďáfki* (dodávky), *vejloha* (záloha), *nádafki* (přídavky), *fsá-ska* (sázka). Jak vidět, lze často u takovýcho překladových termínů pozorovat svérázné využívání slovtvorných prostředků, především předpon. Všechny takové novotvary pak nesvědčí jen o obtížném tápání při vyjadřování nových společenských

skutečností, ale snad ještě více o tom, že čeština má v Rumunsku dosud obdivuhodnou vitalitu, pokouší-li se vlastně stále znova v řadě případů o vytváření své vlastní terminologie. Vcelku se však zdá, že i tu začínají postupně víc a víc působit přímo vzory z ČSSR, odkud je přejímána většina ekvivalentních označení pro nové pojmy související se socialistickým hospodařením a společenským životem, pokud jsou aspoň částečně významově adekvátní a převeditelné (*družstvo*, *lékárna*, *daň*). Pro zajímavost se zmíníme o jednom příznačném detailním pozorování: V materiálu Janouškově se např. uvádí, že elektrický proud se označuje výhradně slovem *kurent* (rum. *curînd*), podobně jako žárovka slovem *bek*, elektrárna *uzîna*. Když však na besedě s námi užil jeden z účastníků v zápalu vyprávění výrazu *kurent*, byl ihned ostatními přítomnými opravován, že měl říci *proud*.

II. Nakonec zbývá dodat v této souvislosti ještě několik slov k charakteristice cizích vlivů na rumunskou češtinu, při nichž je třeba zásadně rozlišovat působení příbuzných a nepříbuzných jazyků. Z příbuzných slovanských jazyků, zvláště srbštiny, mohla totiž čeština převzít a někdy takřka k nerozeznání asimilovat řadu slov, jako *vodeňice*, *lôza* (réva), *krčák* (džbán — ze srb. *krčah*), *čabar* (škopík), *podloha* (prkno), *dedina* (jediný jasný slovakismus vystupující ojedinele vedle běžného *ves*); *páda* (dno pece, též zubní můstek), *vršit* (mlátit pod dobyt看em), *křif* (viněn), *konečně* (ovšem); — v posledních případech jde vlastně jen o přejetí významu, zvláštní druh kalkování. Některé takové případy mohou být zase jen formální adaptací českého výrazu: *živít* (žít), *usposobenej* (uzpůsobený), *kožuchár* (kožišník), *poznanstvo* (známost), *hajda* (hajdy).

Některá přejetí mohla přispět i k výraznějším přesunům v rozvržení hlásek: tak např. důsledně se přejímá *o-* bez proteze *v-* (*opánce*, *opásnej*, *Oršava*) a hlavně se ujala hláska *r* před *e, i* proti čes. *ř* ve výrazech jako *urednej*, *uredet* (prospěšný, čilý, prospívat), *pást*, *mlít* ap. *po ředu* // *na ředi* (střídavě, po pořadí), *koterice* (větší nízký koš), *kokorice* // *kukurice* (vedle *kokořice*, *kukuřice*), dále v příponě *-ár, -ar* (typ *kožuchár*, *sekretar*) a ve vokativu typu *Petre*; v posledních případech může jít zároveň o vliv rumunský. Vedle *r* proniká z obou těchto jazyků hojněji též hláska *g* (*glivi* — druh hub, *pogan* — nadávka, *magarec*, *gazda*, *greňičer* — pohraničník).

Naproti tomu přejetí z rumunštiny a též ojedinelá přejetí z maďarštiny lze zpravidla velmi snadno odlišit jako cizorodý element, jelikož se od slovanských slov liší celou svou hláskovou stavbou (rum. *marfa* zboží v obchodě, maď. *lopof* — zloděj). Po stránce tvoření má však někdy rumunština více prvků slovanských, např. slova s příponou *-ina*, jako *garîna*, *padîna* (přejato jako *paďina* // *páďina*), *tuluzîna* (kukuřičný stvol) mohou být stejně rumunská jako jihoslovanská. Podobně je tomu i s příponami *-ik* (*-ic*), *-ár, -ica* (*-ița*) aj. Charakteristické přitom je, že prakticky všechna taková přejetí jsou po hláskové stránce plně přizpůsobena

českému standartu (srov. počestěná místní jména v úvodní poznámce a k nim dále *Bazijáš* — *Baziaş*, *Hlubořina* — *Liubotina*, *Lupková* — *Lubcova*, *Moldava* — *Moldova*, *Síkovice* mn. č. — *Sichevița*). Přitom je redukováná hláska *ä* přejímána zpravidla jako plně *a*, řidčeji jako *e*, např. *malaj* (rum. *mălai* — kukuřičný chléb), *kamín* (*cămin* — *dům*, *domov*), *tovarašije!* /*tovarešije* (*tovărășia* — *družstvo*), *Biger* // *Bigr* (*Bigăr*). Široké *i* je přejímáno buďto jako *i*, nebo jako *e* (*invacament*, *Gerňik*, *kurent*), jsou tu však i případy redukce, jako v pomístním *Kozí prt* (= *pirt*, *stezka*).

Přízvuk je důsledně na první slabice. Celkem zákonitě se pak rumunský (přip. i srbský) pohyblivý přízvuk projevuje v češtině jako délka v případech jako *milicije* (*militie*), *miliciján* (*militian*), *Regát* (označení *býv.* rum. království před r. 1918), *bo-déga*, *farmačije*. Někdy se tak jako délka obráží i přízvuk na první slabice: *gáta* (*hotovo*), *bán* // *bán*, *láma* (*žiletka*); v zavřených slabikách však je tu pravidlem krátkost: *lipsa* (*manko*), *kursa* (*autobusové spojení*). Jedině přízvuk na konci slova v případech jako *sarma* se ve shodě se stavbou českých podst. jmen jako délka neprojevuje nikdy.

Nejčastěji jsou přejímána jména a termíny, mnohem méně přídavná jména (zde je zajímavá adaptace českého říkadla při mlácení cepy ve třech *pes kusej* jako *pes kurtej* — srov. rum. *scurt* = *krátký*), u sloves jsme zjistili jedině přejetí: *skapat* = *zmizet* (rum. *a scăpa*). Pokud se týče věcných okruhů, z nichž je nejvíce přejímáno, stojí od počátku kromě obecných okruhů civilizačních a správních na prvním místě pastevectví, s nímž se krajané setkali vlastně až v novém prostředí; naproti tomu v terminologii zemědělské (s výjimkou pěstování kukuřice a vína) je cizích prvků mnohem méně.

Počtem i významem důležitější než celková přejetí slov jsou ve vztahu k rumunštině četné sémantické kalky, tj. doslovné překlady rumunských vý-

razů a vazeb, jimiž se snad nejvýrazněji projevuje působení nového prostředí na celkový ráz českého lexika. Přestože přitom jde často o vlivy značně skryté a sotva postřehnutelné, svědčí tyto jenné významové posuny o vůbec nejpronikavějším vlivu, který se dotýká až samotné struktury slovníku a jazykového formování myšlenky. Nápadný je takový vliv především u mladších mluvčích a pak u osob, které měly a mají živější kontakty s širším okolím.⁹

Nejpodstatnější část tu představují tzv. kalky frazeologické, jejichž základním typem jsou slovesné vazby. České slovesné vyjadřování bývá přitom rozloženo často ve vyjádření slovesné jmenné, tak např.: *udělat útok*, *dělat si práva*, *udělat řích*, *dělat službu*, *dát voheň* (*zapálit*), *dat meno* (*řící*). Setkáme se tu dále hojně s vazbami typu *jit*, *vládnout kupředu* ap. (*inainte*) — z toho je pak i sloveso *napředovat* a též s pozměněným významem u sloves jako *zdělavat pole*, *to dobitek užívá*, *bejt uvolňenej* (*osvobozen*) aj. U jmen není tak mnoho kalků, vyskytují se však též (srov. *bito to za živnost* = *viktualie*; *pracovňici* = *dělníci*, — rum. *muncitori*, od *a munci* = *pracovat*).

U řady těchto jevů, právě tak jako u jevů gramatických (viz výše), nelze vždy rozhodnout, o jaké vzájemné jazykové vlivy v tom kterém konkrétním případě vlastně jde, kteří společenští a jazykoví činitelé se zde spojují a spolupodmiňují. Plně je proto oprávněně požadavek co nejvšestrannějšího výkladu, v jehož světle se pak také často ukáže, že řada případů je motivována vícerym způsobem. V našem článku jsme záměrně vybírali pro ilustraci spíše ty méně sporné případy. Další detailnější studium vývoje rumunské češtiny bude ovšem muset pracovat s mnohem složitějším a bohatějším dokladovým a srovnávacím aparátem, aby bylo zkoumané skutečnosti plně rávo.

⁹ Zvlášt nápadné je užití kalků v úkázce č. 5, publikované v min. čísle našeho čas. na s. 169.

ÜBER DIE TSCHECHISCHE SPRACHE IN DEN ORTSCHAFTEN IM SÜDEN DES RUMÄNISCHEN BANATES.

Zusammenfassung.

Der Artikel bringt eine Charakteristik der Sprache der böhmischen Kolonisten in den Gemeinden Sf. Elena und Gîrnic im Süden des rumänischen Banates und zwar teils in der Beziehung zur böhmischen Volkssprache, teils zum neuen balkanischen Milieu. In Sf. Elena überwiegen Elemente des mittelböhmisches Dialektes (*dobreho*, *dobremu*, *dobrom* in adjektiver Flexion), jedoch nebenbei sind hier auch ostböhmisches Relikte, wie *prauda*, stimmhafte Aussprache am Ende des Wortes, sowie auch südwestböhmisches Grundzüge (Demonstrativum *tuten*). In Gîrnic hingegen finden wir überwiegend südwestböhmisches Elemente, ähnlich wie in den übrigen Gemeinden dieser Ansiedlung (Typen wie *tátovo*, *klobouk*, *déda Karbanojc*, eine geschlossene Aussprache von *ou*, *ej*). In beiden Gemeinden entstanden durch interdialektischen Ausgleich zwischen den Grundformen verschiedenen regionalen Ursprungs neue Formen, im Ganzen jedoch entwickelte sich hier die Sprache konservativ, z. B. der grösste Teil der Mundartelemente, welche in Böhmen unter dem starken Einfluss der Schriftsprache bereits im Rückzuge sind, lebt hier noch ständig in seiner vollen Kraft (*ouloha*, *vejchod*, *pro četňici*, *kľukuch*).

Was die im Banat in die böhmische Sprache eingedrungenen anderssprachigen Elemente anbelangt, ist hier an erster Stelle die Annahme von Ausdrücken aus dem Rumänischen, als der nach dem Jahre 1918 eingeführten Verkehrssprache, zu nennen (vorher machte sich in dieser Beziehung die ungarische sowie die deutsche Sprache geltend). In der Vergangenheit jedoch hatten auf die böhmische Sprache einen noch viel ausdrücklicheren Einfluss die Dialekte der Umgebung, und zwar hauptsächlich die serbo-kroatischen, deutschen sowie die rumänischen Mundarten. Ziemlich stark machten sich besonders slavische Einflüsse geltend (*kokorice*, *red*, *vrednej* — sämtlich ohne das böhmische *r* übernommen). Hingegen passten sich die rumänischen Worte mit ihrer Lautstruktur der böhmischen Sprache vollkommen an (*mámáľigá* — *mamáľiga*, *Gîrnic* — *Gerňik*) wobei sich die Betonung regelrecht auf die Länge des Lautes übertragung (*míľitie* — *míľicije*, *míľit'an* — *míľiciján*). Stark bemerkbar ist der rumänische Einfluss in Übertragenen Formen (*muncitor* — *pracovňik*, *trece* — *procházet*). Dieser Einfluss äussert sich bedeutend in der Syntax mit fortwährend zunehmender Stärke, es entstehen jedoch keine neuen gemischten Zwischenformen — die Struktur der böhmischen Sprache behält im Ganzen ihre ursprüngliche Form.